

Fuchszné Benák Katalin: Helyismereti tevékenység a kistelepülések könyvtáraiban - Különös tekintettel a lelki szerepre és a digitális kultúrára

"Óh, ne mondjátok azt, hogy a Könyv ma nem kell,
hogy a Könyvnél több az Élet és az Ember:
mert a Könyv is Élet, és él, mint az ember -
így él: emberben könyv, s a Könyvben az Ember."
(Babits Mihály: Rítmus a könyvről)

Az ősember barlangrajzai - azaz régészeti leletek - alapján tudjuk felidézni az ősközösségi társadalom életét. De szólnak hozzánk az agyagtáblák üzenetei éppúgy, mint a papirusztekercsek titkai. Míg nem 1485-ben Gutenberg feltalálta a nyomtatható és cserélhető betűs nyomtatást. Gondolnánk-e, hogy már Mária Terézia szabályozta a helyismereti oktatást? A Gutenberg-galaxis kitágult, s alig húsz évvel ezelőtt - az átlagember számára is hozzáférhető módon - útjára indított elektronikus információhalmaz és -csere új távlatokat nyitott immár a kibertérben. Ma kihívás a Magyar Nemzeti Bibliográfia olyan webes megjelenése, ahol egy helyről érhetnénk el a magyar nemzeti könyvtár összes digitalizált dokumentumát, de nem vízió! A kiskönyvtárak helyismereti tevékenységének is fontos szerep jut e téren sajátosságaiból adódóan éppúgy, mint a nagy, tudományos és szakkönyvtáraknak, a magyar nemzeti kultúra, hagyomány megőrzésében, amelyet a digitális kultúra segítségével, közösen tudunk megvalósítani.

A kistelepülési könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek a mindennapokban betöltött szerepéről tennék közzé néhány gondolatot.

A helyismeret (lelki) szerepe a könyvtárakban

1999-ben egy határainkon átívelő könyvtári, informatikai konferencián vettem részt Temesvárott. A szakmai tanácskozást követően látogatást tettünk a bánáti könyvtár és levéltárban, a muzeális gyűjteményt őrző részlegben, amelyet az idő tájt rendezték a kutatók számára elérhetővé tenni. Az évtizedek óta nem mozgatott magyar könyvállomány varázsa magával ragadott bennünket. A bőség polcainál azt sem tudtuk, melyik könyvbe lapozzunk bele, hisz' az időnk véges volt. Az egyik albumot kinyitva, Erzsébet királyné parkjait, emlékfáit, az emlékhelyek bemutatását pillantottam meg. Azon nyomban azt kezdtem el keresni, vajon Csongrád vagy Csanád megyéről találok-e valamit? E gondolatot azonnal követte a másik: említi-e ez az album azt a kis várost, Mindszentet, ahol könyvtáros voltam? Örömmel töltött el, amikor megpillantottam a nevét. Azonnal lejegyeztem a legfontosabb adatokat, és boldogan vittem haza a tróféámat. Otthon aztán a helyi könyvtár, levéltár irataiból, régi újságaiból, az idősek visszaemlékezéseiből megkezdődhetett a temesvári muzeális gyűjteményben fellelt adat alapján a kutatás. Így sikerült teljes bizonyossággal beazonosítani az Erzsébet királyné emlékére ültetett tölgyek és háromszáz fűzfa pontos helyét. Ha e forrás nem került volna napvilágra, bizony, a feledés homályába merült volna ez a helyileg fontos tény.

Soha nem tudhatjuk, hogy egy információnak mikor, hol lehet hasznát venni. Ezért nagyon fontos, hogy a helytörténeti dokumentumokat őrizzük meg. A helytörténetés, a körültekintő könyvtáros igyekszik, amit csak lehet, átmenteni az utókor számára.

Persze, nem csak a helytörténészek lehetnek megszállottjai a gyűjtésnek. Történt egyszer, hogy egy férfi, aki a volt Pallavicini uradalom gazdasági épületeinek bontásán dolgozott, egy levelet hozott. Annyit mondott, hogy a főkapu oszlopfője alatt találtak egy üveget, amelyben az írás volt. Úgy gondolták, hogy behozzák a könyvtárba, hátha fontos lehet. Túl szentimentálisnak tűnt az egész helyzet. A kis levélkében azt írták le az uradalom építkezésén dolgozók, hogy milyen nehéz körülmények között dolgoztak, s hogy ezt tudja meg az utókor. Az akkori építés vezetője alá is írta ezt a levelet, akit a korábbi iratainkból már ismertünk. A pársoros, ákombákom betűkkel írt üzenet nem tartalmaz semmi különlegességet. És mégis, mindent elmond egy mondatban, egy szabálytalanul letépett, megsárgult papíron, egy sebtében írt üzenetben, amelyben megérezzük a verítéküket... S épp ez a gyönyörűsége a kis könyvtárak életében, hogy ott még annyira közelien élhető meg a múlt üzenete, mint talán máshol sehol.

Ennek köszönhetően mások a kiskönyvtárak helyismereti gyűjteményeinek szerepe, mint a nagykönyvtáraké. Elmondható ez a könyvtári tevékenység egyéb területeiről is, de legerőteljesebben a lokális információknál érezhető. A kisebb könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben kevesebb a szakértői szemmel, tudományos háttérrel megírt értekezés a mindennapi életről, hagyományokról, a szülőföldről. Kevesebb az objektivitás, több a személyesség. Előfordul, hogy amikor a nagyvárosokból hazajönnek a falucskából elszármazottak, és a régi utcákon végig sétálva, találkoznak gyermekkori pajtásaikkal, a görnyedt hátú nagyapák és nagymamák szeme meg-megcsillan. Sok esetben nincs már meg a szülői ház sem. Helyette bekopogtatnak a kis emlékházba, a helytörténeti gyűjtemény közadakozásból berendezett épületébe, megsimogatják a régi kisbölcsőt, amelyben újszülöttként őket ringathatta édesanyjuk... Itt nincs különbség tudós vagy szántóvető között. Ez a hely megtelik lélekkel, és sorjáznak az elődöket túlélő emlékek. Megtört fényképeket, régi bizonyítványokat, kopott támlájú könyveket, történeteket hoznak ajándékba, hogy őrizzük meg az utókor számára. Lehet-e ennél lélekemelőbb szerepe a XXI. században egy intézménynek?

Lokális és unikális információforrások

A nagy- és kiskönyvtárak helyismereti tevékenységében két dolog megegyezik: egyre kevesebb a szakember, akit a jelenlegi rendszer fent tud tartani; illetve a helytörténész könyvtárosok kitartó lelkesedése. Ezeken túl nagyon sok könyvtárban helyhiánnyal éppúgy küszködnek, mint a speciális állomány megfelelő elhelyezési feltételeinek kialakításával.

A helyismereti gyűjteményeken túl egyedülálló az egyházak plébániáin, parókiáin őrzött fontos helyismereti anyag. Ezek a római katolikusok által vezetett "Historia Domus" vagy az egyháztanácsok, presbiterium által vezetett jegyzőkönyvek, feljegyzések, anyakönyvek, családkönyvek, aranykönyvek, egyéb iratok. Ma már ez az anyag is hozzáférhető, és az egyházak is készséggel rendelkezésre bocsátják a családtörténeti vagy egyéb kutatásokhoz. Természetesen a személyiségi jogok tiszteletben tartása mellett, amely minden gyűjteményre és mindenkire egyaránt vonatkozik.

A helyismereti gyűjteményekben őrzött dokumentumokat típusuk szerint is érdemes megvizsgálni, noha gyűjtéskor nincs korlátozva, hogy kis könyvtárnál vagy nagy könyvtárnál kerül elhelyezésre. A legfontosabb meghatározó: az adott helyen vagy helyről megjelent dokumentum legyen. A megőrzés többi szempontja másodlagos (a dokumentum kora, állapota). Az alábbi felosztás kissé rendhagyó, de szerettem volna érzékeltetni a digitális kultúrában bekövetkezett változást, amelyet a kiskönyvtárak sem hagyhatnak figyelmen kívül.

Hagyományos dokumentumok

Könyvek

- A helyi nyomdákban kiadott könyvek.
- Más nyomdában, kiadónál megjelent, de a helyi településről szóló művek, monográfiák.
- Az adott településen lévő gazdakörök, olvasóköri, népkönyvtárak, mint közösségek könyvtárainak bélyegzővel ellátott állománya (pl. Csongrád-Mindszenti Polgári Kör Népkönyvtára, 1903).
- Az adott település magánszemélyei könyvtárainak állománya - bebélyegzettek (pl. Mihály Imre úri szabó könyvtára).
- Muzeális és muzeális jellegű könyvek (helyileg különleges, ritka, régi, egyedi kötésű, szép kiállítású (pl. XVIII. századi, gót betűkkel írt, kapcsos biblia, akkor is, ha hiányos).

Iratok

- Adónyilvántartások, levelezések, számlák, tanácsi, önkormányzati és egyéb jegyzőkönyvek, testületi ülések anyagai, feljegyzések.
- Bizonyítványok, igazolványok, oklevelek.
- Meghívók.
- Fényképek, képeslapok.
- Röplapok, plakátok, szórólapok, kisnyomtatványok, prospektusok.

Egyéb dokumentumok

- Folyóiratok, újságok, önkormányzati, egyesületi periodikák.
- Tanulmányok, jegyzetek, memoárok, családtörténetek, kéziratok (bármilyen sokszorosítási eljárással készültek is).
- Térképek, kataszterek.
- Kották.

Audio- és videofelvételek

- Riportok, interjúk, helyi tudósítások,
- Ünnepekről készült felvételek,
- Települést bemutató filmek,
- Rádióból, televízióból felvett helyi műsorok.

Nem hagyományos, digitális úton előállított dokumentumok

- E-könyv,
- Blog,
- Honlapok,
- Digitális képeret, virtuális séták, tárlatok anyaga,
- CD, CD-ROM, DVD.

Az állománygyarapítás módja

A helyismereti gyűjtemények állománygyarapítása, különösképpen a kis könyvtárakban, főként adományozás útján történik. Sokan ajánlanak fel hagyatékokat. Sokszor előfordul, hogy a felajánlott anyag változó minőségű, amely nehezen illeszthető az állományba. Ilyenkor ajánlatos szelektálni, és csak azt állományba venni, ami ténylegesen beleillik a gyűjtőkörbe, illetve a dokumentum állapota is elfogadható. Ügyelni kell ugyanis arra, hogy a túl szennyezett dokumentum megfertőzheti az állományt, illetve a felesleges anyag kezelése

többletmunkával jár. Nagyon körültekintően kell eljárni e döntéskor, ebben a nagyobb intézmények speciális szakemberei segíthetnek.

Sok kis könyvtár is igyekszik megtalálni a lehetőséget az állomány kutatás útján történő gyarapítására. A kutatást a helytörténész könyvtáros vagy a helytörténet iránt érdeklődő, főleg nyugdíjas pedagógusok, szülőföldjükhöz szorosan kötődő fiatalok és idősebbek vállalják szívesen.

Igen népszerű a könyvtárak által kiírt helyismereti pályázatra benyújtott dolgozat felnőttek és gyermekek körében egyaránt.

A helyismereti tevékenység fontos részét képezi a kutatási eredmények közzététele évkönyv, antológia, memoár, helytörténeti olvasókönyv, helyi sajtó útján vagy egyéb formában. Ez kettős célt szolgál: a források feltárását, illetve az iskolai hon- és népismeret oktatását.

A sajtófigyelés is részét képezi az állománygyarapításnak: évfolyamonként kötetett helyi vagy szórvány lapokból. Vannak könyvtárak, ahol cikk-kivágatokat gyűjtenek a településükről vagy a településük szülöttjeiről megjelent írásokból, amelyeket lapra ragasztanak, és a forrást kézírással tüntetik fel. Manapság ezt a módszert a számítógép egyre inkább kiszorítja, vagyis digitális archívumot hoznak létre.

Köteles példány szolgáltatásával is gyarapodhat a helyismereti gyűjtemény, bár ez elsősorban a nagy könyvtárakra jellemző. A kiskönyvtárak megfelelő kapcsolattartással kialakíthatják saját településükön vagy egy kistérség keretein belül a maguk "köteles példány" szolgáltatását - akár viszonzószívesség fejében.

Elterjedt a településekről vagy régiókról készített bibliográfia, amelyet elsősorban a nagyobb könyvtárak munkatársai szerkesztenek, de a térségükbe tartozó kis könyvtáraknak is eljuttatják. Előfordul azonban, hogy a kiskönyvtárban dolgozó, szabad idejében kutató helytörténész könyvtáros maga is publikál bibliográfiát.

A kiskönyvtárak másolatban is megkaphatnak nagyon sok anyagot, például a megyei könyvtáraktól vagy nagyobb, országos könyvtáraktól, pl. az OSZK-tól, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól

Vannak helyek, ahol jól bevált az intézmények - hálózaton belüliek és kívüliek - egymás közötti cseréje. Példamutató a Csongrád Megyei Levéltár gesztusa, amely nagy mértékben emelte a helytörténeti kutatómunka színvonalát, mivel szinte kivétel nélkül megkaptuk a településünket érintő levéltári kiadványokat és a megyét átfogó, alapvető munkákat. Viszonzásul elsőként igyekeztünk saját kiadványainkkal megajándékozni a levéltárat.

Állományvédelem a kiskönyvtárakban

A kiskönyvtárak nehezebben tudják megteremteni azokat a speciális feltételeket, amelyek a fokozottan védett állományra nézve kívánatosak lennének. Igyekezetük középpontjában áll például a helyismereti állomány védett elhelyezése, ahol a megőrzésen túl az állagmegóvást is fokozottan szem előtt tartjuk. Lehetőség szerint dobozban, széthajtott állapotban, gyűródés nélkül, két lap közé helyezik az iratokat, hogy a hajtás mentén ne törjön meg a dokumentum. Mindezt szellős helyen, védve a hőtől és nedvességtől kell tárolni. Minden dokumentumot ellátnak a leltárkönyvben kapott leltári számmal és jellel. A leltári számok növekvő sorrendjében, illetve dokumentumtípusonként raktároznak a könnyebb tájékozódás, érdekében. A plakátokat egyedi méretük miatt egységesen, egy helyen tárolják, míg az egyéb relikviákat elkülönítetten. A feldolgozáskor - elektronikus és hagyományos módnál egyaránt - feltüntetik a megkülönböztető jelzéseket, amely megkönnyítik a keresést. A kiskönyvtárak is rendelkeznek szervezeti és működési szabállyal, ezek mellékletét képezi az állományvédelmi szabályzat, illetve a helyismereti gyűjtemény, mint a különgyűjtemény tevékenységét szabályozó dokumentáció.

Virtualitás és helyismeret - feltárás és közreadás

Minden könyvtáros igyekszik a helyi forrásokat gyűjteni és őrizni. A feltárásuk már nehezebb. Kihívás, amely megfelelő személyi és technikai feltételeket igényel a feltárt állomány közreadása, illetve a folyamatos információcsere biztosítása terén.

Napjainkra óriásit változott a helyismereti forrásaink tárháza. Ezt próbáltam érzékeltetni a helyismereti dokumentumok típusainak csoportosításakor is. Jelenleg csak az emberi lelemény szabhat gátat a helyismereti források felfedezésének. A felfedezés örömét mindenki a maga igénye, motiváltsága vagy megszállottsága szerint élheti át. A kis könyvtárak helyismereti gyűjteményei is élhetnek ezzel a lehetőséggel. Ugyanakkor érdemes időközönként a településünkre vonatkozó anyagot lementeni. Ma még elhanyagolható azon internetes források, ahonnan komolyabb díjfizetés ellenében tölthető le az anyag.

Jelenleg a letöltés egyszerűbb és kevesebbe kerül, mint saját anyagunk feltöltése, a mások számára való hozzáférés biztosítása. Márpedig akkor van igazán értelme a helyismereti gyűjteménynek, ha anyagához mások is hozzáférhetnek. Kezdetben, és a legfeszítettebb költségvetéssel dolgozó gyűjteményeknek a viszonylag olcsóbb díjért tárhelyet biztosító szolgáltatóknál érdemes közzétenni az általuk kiválasztott anyagot. Mindenképpen ajánlatos körültekintően megvizsgálni, hogy a díjmentes tárhely valóban olyan kedvező-e, mint az első látásra tűnik. Ingyenes programmal készíthetünk egyszerűbb honlapot, amely megfelelhet a kezdeti célnak. Honlapunkon virtuális tárlatokat, tapasztalatcserét, kutatást vagy akár rendszeres publikálási lehetőséget is biztosíthatunk intézményünknek éppúgy, mint az öntevékeny kutatócsoportunk tagjai számára.

A kis könyvtáraknak behatároltabbak a lehetőségei digitalizálás terén. Jelenleg nem sok helyen rendelkeznek megfelelő technikai háttérrel és legtöbb esetben megfelelő szakemberrel sem. Viszont alkalmanként lehetőség adódik a hálózaton belüli együttműködési megállapodás keretén belül pályázni e célra. Ma még nem mindennapos ez a lehetőség, de nem is lehetetlen. Nagy lehetőség rejlik az állomány on-line adatfeltárásban. Az integrált könyvtári programokhoz a kisebb könyvtárak is viszonylag szerényebb szoftverkötség ellenében hozzáférhetnek, bár nagyon sokszor komoly erőfeszítést jelent még ez is. Gyakorló könyvtárosként tapasztaltam, hogy a megyei könyvtárak készséggel segítik az ez irányú igyekezetet. Itt is lehetőség kínálkozik a pályázaton való közös - konzorciumi - részvételre, sok esetben ingyenes szakmai továbbképzésekre. Addig is őrizzük meg, folytassuk a hagyományos helyismereti katalógusunk építését, amelyet betűrendben (személyek, intézmények, földrajzi nevek), vagy az irat címe, településünkről szóló újságcikkek témája és kronológiája rendjében, illetve a helyi, kutatási igények alapján szerkesztünk.

A könyvtárak mellett a plébániák is (például a Hódmezővásárhelyi Belvárosi Római Katolikus Plébánia - kutatható anyakönyvek -) igyekeznek on-line feltárni a forrásokat, hogy a kutatók az eredeti dokumentumot kímélve, gyorsabban jussanak információhoz.

Helyismeret - nemzeti könyvtár - virtuális európai könyvtár

A helyismereti gyűjtemény egy szűkebb közösség, lakóterület számára elsődleges értékkel bír. Helytörténész és informatikus kollégáimmal történt egyeztetés és személyes tapasztalataim alapján vallom, hogy egy nemzet könyvtára csak a helyismereti gyűjtemények anyagával együtt képez egységes egészet. Éppen ezért nagyon tetszett az a kezdeményezés, hogy a digitális tartalom bővítése érdekében fel lehetne tölteni a családtörténeti tanulmányokat, életutakat bemutató memoárokat a közös digitális könyvtárba.

Az OSZK a kötelepéldány-rendelet alapján rendelkezik minden Magyarországon megjelent mű egy-egy példányával vagy a határainkon túl megjelent, de magyar vonatkozású művel. Így ez a legteljesebb adatbázis.

Egyre több digitalizált mű található meg a világhálón. Csak idő kérdése és minden monográfia bekerülhet a nemzeti könyvtár égisze alatt a nagy virtuális európai könyvtárba... Így a legkisebb könyvtárak helyismereti gyűjteményei is egy fontos láncszemet alkotnak majd a kibertérben... Ehhez megoldásra vár a kiskönyvtári helyismereti gyűjtemény on-line feltárása, digitalizálása.

A helyismereti gyűjtemények jövője mint a hagyományok továbbvitelének hiteles forrása

Megítélésem szerint a helyismereti gyűjtemények egyre jelentősebb szerepet töltenek be a könyvtárak, tovább menve a társadalom életében. Ugyanis a fentebb említett új távlatok nemhogy kinyílnak a társadalom előtt, hanem soha nem látott fejlődési irányt vesznek. Megkockáztatom, hogy a kis könyvtárak helyismereti tevékenysége, gyűjteménye is felértékelődik, hisz' ehhez a területhez többnyire az adott településen lehet a megfelelő, elsődleges információkat felfedezni, feltárni és közzétenni, és mint a hagyományok hiteles tanúságtevői fognak tovább élni. De mindez csak úgy lehetséges, ha összefognak, együttműködnek hálózatuk könyvtáraival, társintézményeivel, a minőségi szakmai és technikai háttérrel. Itt azonban néhány kérdés fölmerül:

S mégis mire lesz jó mindez?

A tradicionális könyvtár a legkisebb helyen is folyamatosan átalakul. De nemcsak a könyvtár alakul át a mai kor igényei szerint, hanem megjelenik egy újabb felhasználói réteg is. A modern könyvtárban másként és más információt keres az olvasó. Könyvre mindig szükségük lesz. A digitális tartalom soha nem szorítja ki a kézbe vehető, ujjaink között zizegő, lapozható tradicionális könyvet. De kell, hogy jelen legyen a digitális tartalom, kiegészítik egymást a régivel. A jól mutatózott monográfiák mellett a régi iratokat, családtagokra, társadalmi eseményekre, hagyományokra vonatkozó forrásokat, digitalizált könyveket mind többen keresik. És nemcsak egyre többen keresik a reprodukálható információt, de mind rövidebb határidővel tartanak rá igényt. Mindez egyre jobban érzékelhető a kis könyvtárakban is, amely igényeket csak a jól feltárt helyismereti gyűjtemények segítségével tudják kielégíteni. Ezt az igényszintet a nagy könyvtárak immár túlhaladták, szakmai, tudományos tevékenységükkel utat mutatnak, és ez segítheti a kis könyvtárak helyismereti tevékenységét a kutató, olvasó további igényeinek kielégítésében. Az együttműködés lehetősége és a szolgáltatás megfelelő színvonalon tartása nagymértékben az anyagiakon múlik. Főként ez a tényező határolhatja be az egységes nemzeti emlékezet dokumentálását, digitalizálását, közzétételét.

A kiskönyvtárak hogyan tölthetnek be fontos szerepet az egységes nemzeti emlékezetben?

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium a "Kulturális modernizáció irányai" címmel, a könyvtárügy minisztériumi stratégiájában megfogalmazta a könyvtárban őrzött szellemi javak digitalizálásának jelentőségét, az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés, a kulturális vidékfejlesztés és esélyteremtés fontosságát. De utalt a felhasználóbarát szolgáltatásra is, amelyet a kis könyvtáraknak - különös tekintettel a helyismereti gyűjteményük által betöltött szerepére - kihívás lehet, és amelyet társintézményeikkel partnerségben célszerű realizálni. Például:

- A nagyobb könyvtárakkal, tudományos intézményekkel számos közös programot valósíthatnak meg, akár határainkon átívelő projektek formájában.

- Konferenciákon tehetik közzé, mutathatják be legfrissebb és legféltettebb kincseiket, tevékenységüket, monográfiáikat, közös kutatási eredményeiket.

- Közös örökbefogadói kiállítást, jótékonyági estét szervezhetnek egy nagy könyvtárral vagy intézménnyel közösen, ahol az örökbefogadott dokumentumot, könyvet restauráltatták, köszöntve az örökbefogadót, aki a restaurálás költségeit fedezte, lehetőleg úgy intézve, hogy a következő örökbefogadó is ott legyen már, akit bemutatunk a restaurálásra váró dokumentummal együtt. Megható pillanat, amikor aláírják az örökbefogadási adománylevelet, de nem sok felemelőbb pillanat létezik, amikor a szépen helyreállított muzeális értékű könyvet eredeti szépségében csodálhatjuk meg. Így született újjá egy kis könyvtár 1793-ból való Porciószedő - Adókönyve, egy XVIII. századi kapcsos Biblia, a Takács Céh Alapító Okirata. Most restaurálják a helytörténeti szempontból különleges értékkel bíró, bársony borítású, ezüst veretes albumot is az 1900-as évek elejéről, ezt a projektet a szegedi Somogyi Károly Megyei Könyvtár karolta fel.

Sorolhatnánk az együttműködéseknek köszönhetően megvalósult, követésre méltó példákat, azokat, amelyeket a kis könyvtárak helyismereti gyűjteményei egyedül nem lettek volna képesek megvalósítani. Közösen kell keresnünk a jövőben is a lehetőséget, hogy a nemzeti emlékezet minél teljesebb legyen! Azért érdemes szem előtt tartani és megismételni, hogy nem egyszerűen az állomány begyűjtéséről, feltárásáról és közreadásáról van szó, hanem az eredeti, egyszeri és megismételhetetlen dokumentumok védelméről, mint a magyarság identitásának forrásairól, a nemzeti emlékezet dokumentumairól.

S a nemzeti emlékezetben hogyan tölthetnek be szerepet azok a kis települések, ahol nincs könyvtár, nincs iskola sem?

Van egy kis falucska, amit nagy szülőttéről, Adyról mindenki ismer: Érmindszent. Alig 120 lélek lakja. Az volt a kívánságuk, hogy míg élnek, szülessen egy könyv a falujukról, ami a kezdetektől, napjainkig bemutatja az életüket. Megmózdult az ég, a rög is, de megszületett a könyv... Ez is a nemzeti emlékezet részévé vált.